

Fakta om fangeleiren på Momarken

Skulle blitt en konsentrasjonsleir!

I sin bok «Den siste SS-leiren» beretter Arne Sandem historien om hvordan det ble lagt planer for en konsentrasjonsleir på Momarken. Hitler hadde gitt beskjed til Norge om at ingen flere fanger måtte sendes til Tyskland, men at man i stedet måtte finne et egnet sted for en ny leir her i landet. I begynnelsen av januar 1945 ankom SS-major Hans Aumeier til Oslo etter å ha vært leder for vakt- og straffeavdelingen i dødsleiren Auschwitz, og dermed medansvarlig for drap på titusener jøder og andre fanger.

Mens krigen gikk inn i sin siste fase, startet byggearbeidene på Momarken med russiske krigsfanger. Det ble reist et høyt gjerde av tømmerstokker (hugget i nærheten) med en skrå arm innover og med 20 rekker av piggråd. Til og med et krematorium var planlagt i leiren som skulle huse 3000 fanger.

Den 13. mars 1945 ble 360 fanger fra Grini overført til leiren på Momarken. Da var fire brakker ferdige for innflytting. Mysen og Omegn Røde Kors organiserte et krevende hjelpearbeid med innsamling av mat som ble fordelt til fangene. Røde Kors var den eneste hjelpeorganisasjon som tyskerne tillot å få innpass i leiren. Leder av Røde Kors Mysen, disponent Klaus Ous, har i ettertid fått stor takk for sitt diplomati i hjelpearbeidet.

Presten, speideren og motstandsmannen Olaf W. Haaje, som hadde vært med å starte Røde Kors på Mysen, var

en av Grinifangene som ble oversendt til Mysen. Også i fangeleiren ble han en inspirator og samlende person. Heldigvis kom freden og satte punktum for den planlagte konsentrasjonsleiren. Bøddelen Hans Aumeier ble arrestert under et raid på Terningmoen i begynnelsen av juni 1945 og henrettet. Da han fikk dødsdommen, sa han: «Jeg dør som syndebukk for Tyskland».

Fangeleirens videre skjebne

Etter at de norske fangene var sendt hjem fra Momarken 8. mai 1945 (dette kan du lese mer om annet steds i bladet), var det fremdeles flere hundre krigsfanger fra andre land i norske leire. Den 23. mai kom Grev Folke Bernadotte til leiren på Mysen for å se om Momarken kunne passe som en oppsamlingsleir for russere. Slik ble det, og flere hundre russiske fanger tok inn i leiren. De var skrøpelige da de kom, men kom seg etter god forpleining av de allierte, og i løpet av juni ble de sendt hjem. Mange av oss eldre i kommunen har gode minner om gavmilde russiske fanger.

Mysen Fremmedleir

Etter 1. juli fikk leiren dette navnet, og inn flyttet polske gutter i alderen 17–22 år som hadde vært utskrevet til tvangsarbeid for Deutsche Wehrmacht. Flere av polakkene var flinke musikere, og i leiren fikk de instrumenter og dannet eget orkester. Dessverre meldte det seg problemer med veneriske sykdommer og gnisninger med lokalbefolkningen.

I mars 1946 var det fremdeles rundt 400 polakker igjen på Mysen. De dannet sin egen forening, og formann var en herr Garbarek som også hadde sin kone i leiren. Hun fødte en sønn som fikk navnet Jan, og som vi vet ble en internasjonalt kjent musiker og komponist.

Den 7. mai 1947 tok polakkene offisiell avskjed med Momarken og Mysen, men før alle var reist hjem kom det jødiske familier fra flere land i Europa og inntok brakkene. De fikk etter hvert

arbeidstillatelse på linje med nordmenn, og mange fikk arbeid etter den utdannelsen de hadde. Fra 1948 var alle jødene i arbeid og betalte husleien sin selv. Men selv så sent som i 1950 var det ennå seks jødefamilier igjen på Momarken. Aller sist i sin beretning om fangeleiren på Momarken skriver Arne Sandem: «De som bodde der vil huske stedets Røde Kors med takk og glede!»

Referat Eva Tveter